

РЕАЛІЗАЦІЯ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ФУНКЦІЯ ТА НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ**IMPLEMENTATION OF MILITARY POLICY AS A FUNCTION AND DIRECTION OF STATE ACTIVITIES**

**Волюйко О.М., к.ю.н., доцент, полковник,
начальник кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України**
Київський інститут Національної гвардії України

**Шарко Д.В., підполковник,
викладач кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України**
Київський інститут Національної гвардії України

**Вакаров В.В., підполковник юстиції,
начальник юридичної служби**
Військова частина 3030 Національної гвардії України

У статті розширено зміст та визначено параметри кореляції понять «функції держави» та «воєнна політика». Доведено, що реалізація воєнної політики є однією із основних функцій та напрямом діяльності держави.

Запропоновано під функціями держави розуміти обумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку та наповнені особливим змістом напрями її діяльності, що виступають засобами виконання внутрішніх і зовнішніх завдань держави, об'єктивуючи і конкретизуючи при цьому її сутність.

Установлено, що воєнна політика України є складовою її оборонної та безпекової політики. Запропоновано розуміння воєнної політики як складної системи внутрішніх та зовнішніх заходів, що визначають сутність військово-політичних планів та практичних військово-силових дій певної держави чи політичної сили.

Визначено особливості реалізації воєнної політики України за сучасних умов. Доведено, що воєнна політика Української держави спрямована на захист національних інтересів та гарантування системи всеохоплюючої безпеки. Її змістом в умовах воєнного стану є відвернення реальних та потенційних загроз українській державності у зв'язку з військовою агресією російсько федеративної держави проти України.

Проаналізовано керівні документи у сфері воєнної політики України та установлено, що воєнна політика нашої держави має оборонний характер; її метою є досягнення всеосяжної воєнної безпеки на основі принципів стримування, стійкості, взаємодії, залучення усього потенціалу держави та суспільства на всій території України, використання усіх наявних сил і засобів. Установлено, що нормативно визначеними засадами реалізації оборонної політики України є просторовість, інклюзивність, багатогранність.

Визначено пріоритети воєнної та безпекової політики України за сучасних умов, а саме: розвиток інституційних спроможностей складових сил оборони; нарощування військових та технічних спроможностей Збройних Сил України; модернізація і кількісне збільшення систем озброєння; пошук зовнішніх безпекових гарантій; розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами.

Ключові слова: держава, функції держави, воєнна політика, безпека, оборона, воєнний сан, сили безпеки і оборони, військове будівництво.

The article expands the content and defines the correlation parameters of the concepts "state functions" and "military policy". It has been proven that the implementation of military policy is one of the main functions and direction of state activity.

It is proposed to understand the functions of the state as the directions of its activity determined by the objective needs of social development and filled with a special meaning, which act as means of fulfilling the internal and external tasks of the state, while objectifying and specifying its essence.

It was established that the military policy of Ukraine is a component of its defense and security policy. An understanding of military policy as a complex system of internal and external measures that determine the essence of military-political plans and practical military-force actions of a certain state or political force is proposed.

The peculiarities of the implementation of the military policy of Ukraine under modern conditions have been determined. It has been proven that the military policy of the Ukrainian state is aimed at protecting national interests and guaranteeing a comprehensive security system. Its content in the conditions of martial law is to avert real and potential threats to Ukrainian statehood in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The guiding documents in the field of military policy of Ukraine were analyzed and it was established that the military policy of our state is of a defensive nature; its goal is to achieve comprehensive military security based on the principles of deterrence, stability, cooperation, involvement of the entire potential of the state and society throughout the territory of Ukraine, and the use of all available forces and means. It was established that the normatively determined principles of the implementation of the defense policy of Ukraine are spatiality, inclusiveness, and multifacetedness.

The priorities of Ukraine's military and security policy under modern conditions have been determined, namely: development of the institutional capabilities of the defense forces; building up the military and technical capabilities of the Armed Forces of Ukraine; modernization and quantitative increase of weapons systems; search for external security guarantees; development of bilateral relations with strategic partners.

Key words: state, functions of the state, military policy, security, defense, military rank, security and defense forces, military construction.

Постановка проблеми. Однією із актуальних проблем для юридичної науки була і залишається проблема відповідності державної політики запитам суспільства, адекватно реагувати на зовнішні і внутрішні виклики, тобто – реалізовувати покладені на неї функції. Зазначене обумовлює оцінку держави не лише з позицій форми та змісту, а й позиції її сутності, спроможності до виконання ролі універсальної суспільної інституції. Аналіз змісту основних напрямів діяльності держави, тобто, її внутрішньої та зовнішньої політики, дозволяє не знайти відповідь на питання, що є зазначена держава «тут

і тепер», а й визначити перспективи її подальшого державного розвитку. Крім зазначеного, поглиблений аналіз функцій держави допомагає визначенню найважливіших завдань державного управління та коригування роботи державного механізму в конкретних умовах існування, з урахуванням геополітичних процесів та міжнародної обстановки. У зазначеному контексті погоджуємося із С. В. Кухтиком у тому, що, «по-перше, вчення функцій держави дає можливість визначити найважливіші сфери суспільного життя, врегулювання яких має першочергове значення; по-друге, розуміючи сутність функцій дер-

жави, маємо змогу простежити «матеріальне» вираження існування держави; по-друге, залежно від того, якою мірою реалізуються функції держави, можна визначити, наскільки ефективними є інститути держави» [1, с. 53].

Особливого значення проблема змісту функцій Української держави набуває в умовах протистояння збройній агресії російської федерації, новітніх геополітичних викликів у Європі і світі. Зазначене обумовлює необхідність більш детального аналізу змісту воєнної політики як одного із пріоритетних напрямів реалізації функцій держави Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми.

Функції держави з позицій теоретико-правової науки вивчали О. Варич, О. Джураєва, С. Мельничук, А. Колодій, В. Копейчиков, С. Кухтик, П. Онопенко, Г. Падалко, І. Сало, О. Скакун, М. Хавронюк та ін. Проблеми воєнної безпеки та воєнної політики розробляють О. Белов, В. Богданович, О. Бодрук, А. Каляєв, О. Копиленко, Г. Костенко, В. Кравченко, М. Криштанович, В. Ліпкан, А. Лобанов, А. Рубан, С. Свешніков, Г. Ситник та ін., а також зарубіжні дослідники, зокрема, Дж. К. Бейлз, А. Рассмусен Д. Стейс, Дж. Шерра та ін. Проте, реалізація воєнної політики як функція та напрям реалізації державної політики є недостатньо дослідженими.

Актуальність даного дослідження посилюють сучасні геополітичні та військово-політичні процеси у світі та регіоні, виклики у сфері безпеки і оборони України, а також наявні лакуни у науковому розумінні феноменів воєнної політики та функцій держави.

Метою статті є: обґрунтування реалізації воєнної політики як функції та напрямку діяльності держави Україна. Для досягнення мети передбачає виконання завдань: 1) уточнення змісту понять «функції держави» та «воєнна політика», встановлення параметрів їх кореляції; 2) визначення змісту та характеру воєнної політики України за сучасних умов; 3) обґрунтування реалізації оборони України як пріоритетної функції та напрямку діяльності держави за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу. Аналіз поняття функцій держави почнемо із наголошенні на тому, що з позицій лінгвістики, «функція» означає здійснення або/чи діяльність. Тому більшість науковців пов'язують зазначене поняття із основними напрямками діяльності держави. Так, О. Скакун під функціями держави розуміє головні (основні) напрями державної діяльності, які обумовлені її цілями та завданнями (соціальним призначенням), мають спрямування на виконання відповідних цілей та завдань, та конкретизують сутність держави [2, с. 76]. Професор О. Коломоєць визначає функції держави як конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрями реалізації її діяльності у ключових сферах суспільного життя (зокрема, економічній, соціальній, правовій, зовнішньополітичній, культурній, екологічній), що здійснюється у відповідних формах [5, с. 43]. Значного поширення набуло розуміння зазначеного поняття як основних напрямів діяльності держави, які виражають її сутність, соціальне призначення, цілі та завдання держави з управління суспільством, та реалізуються у властивих конкретній державі формах та притаманними їй методами [3, с. 89; 4, с. 43].

Враховуючи зазначене, під функціями держави пропонуємо розуміти основні, обумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку та наповнені особливим змістом, напрями її діяльності, які є засобами виконання внутрішніх і зовнішніх завдань держави, і які виражають та конкретизують сутність держави як складної соціальної системи.

Будучи соціальною та правовою категорією, функції держави характеризуються низкою ознак. Зокрема, це: а) соціальна значущість; б) сталість предметного обсягу, системний характер реалізації; в) відображення у їх змісті сутності та соціального призначення держави;

г) об'єктивний характер, пов'язаність із необхідністю держави реагувати на вплив внутрішнього та зовнішнього середовища; г) здійснення у відповідних формах та відповідними методами. Форми реалізації функцій держави за змістом поділяють на правові (правотворчість, правозастосування) та неправові (організаційно-регламентуюча, організаційно-господарська, організаційно-технічна, організаційно-фінансова, організаційно-ідеологічна тощо). Методами реалізації функцій держави є: переконання, заохочення, примус, покарання. Кожна функція держави здійснюється одночасно і у правових, і у організаційних формах, із застосуванням, як правило, кількох методів.

Розглядаючи функції держави як основні напрями реалізації діяльності держави у ключових сферах суспільного життя, приходимо до думки про можливість змін щодо їх пріоритетності залежно від часу. На сьогодні ключовим чинником, який впливає на пріоритет напрямів діяльності держави Україна та зміст і важливість завдань, які стоять перед її органами влади, є російська збройна агресія. У зазначеному контексті справедливо вважаємо думку С. В. Гайду про те, що «сьогодні політична функція держави Україна спрямована на захист національних інтересів та гарантування безпеки людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, і має бути здатна вирішити потенційні та реальні загрози українській державі в умовах воєнного стану» [6, с. 11]. З урахуванням зазначеного, констатуємо, що основною функцією Української держави, ключовим напрямом реалізації її зовнішньо- та внутрішньополітичної діяльності та змістом її воєнної політики за сучасних умов є забезпечення оборони держави, захист її суверенітету та територіальної цілісності.

Аналізуючи поняття *воєнної політики*, зазначимо, що зазначене явище і наукова категорія вивчається з позицій політичної, військової, юридичних наук. Так, у політології воєнна політика розглядається як напрям та форма політичної діяльності, що виникає на перетині загальнодержавної політики і воєнної стратегії, та забезпечує регулювання суспільних відносин у військово-політичній сфері. Зокрема, М. Горлач та В. Кремень визначають воєнну політику як частину загальної політики певних соціальних сил і спеціально створених ними інститутів влади, що спрямована на підготовку і використання (навмисне або вимушене, військове або невійськове) засобів збройного насильства для досягнення тих чи інших класових, національних або загальнолюдських інтересів, поставленої мети; для ведення війни або протидії їй [7, с. 476]. На думку Г. Ситника, воєнна політика є частиною загальної політики держави та наддержавних об'єднань (блоків, коаліцій), які здійснюють підготовку та використання засобів збройного насильства задля ведення війни чи протидії їй розв'язанню, досягнення інших соціально значущих цілей [8, с. 59]. Також існують погляди на воєнну політику як на складну систему внутрішніх та зовнішніх заходів, що визначають сутність військово-політичних планів та практичних військово-силових дій певної держави чи політичної сили [9, с. 154]. Не применшуючи значення зазначених вище поглядів на воєнну політику, все ж більш раціональним вважаємо підхід, заснований на розумінні зазначеного поняття передовсім, як певного напрямку (виду) діяльності держави, пов'язаного із виконання державою своїх функцій. Відтак, підтримуємо С. В. Свешніков та В. П. Бочарнікова у тому, що воєнна політика – це діяльність держави, спрямована на: а) забезпечення воєнної безпеки; б) забезпечення обороноздатності держави; в) вирішення воєнного конфлікту [10, с. 24]. З урахуванням зазначеного, приходимо до висновку, що воєнна політика – це соціально важливий, предметно-галузевий та постійний (стабільний) окремий напрям діяльності держави, що має визначену мету та цілі і реалізується за допомогою певних форм та методів. Розробка та реалі-

закія воєнної політики є однією із найважливіших функцій та напрямів діяльності держави. Зокрема, статичний аспект воєнної політики об'єктивується у системі понять і категорій, пов'язаних із призначенням держави; динамічний аспект – у системі понять і категорій, пов'язаних із її функціонуванням (діяльністю). З урахуванням зазначеного, справедливою вважаємо думку про те, що «до оцінки поняття воєнної політики треба підходити з урахуванням комплексності і нелінійності предмету воєнної політики, який об'єктивується у змісті завдань державного управління, зокрема, таких як: 1) попередження війни (воєнних конфліктів); 2) зміцнення обороноздатності країни, забезпечення готовності до протидії потенційним військовим загрозам; 3) застосування усіх наявних сил і засобів з метою захисту національних інтересів» [11, с. 65].

Розкриваючи зміст воєнної політики, зазвичай аналізують її мету, цілі, завдання (функції), суб'єкти та об'єкти реалізації, засоби та умови здійснення. У цілому, зміст воєнної політики держави так чи інакше обумовлюється часовою і геополітичною кон'юнктурою. Проте, в усі часи *метою* воєнної політики є розв'язання двох основних завдань держави: внутрішнього – забезпечення існування держави, основ її державного (конституційного) ладу; та зовнішнього – оборони держави, забезпечення воєнної безпеки, збереження державної незалежності, суверенітету, територіальної цілісності. Погоджуємося із В. Г. Горник та О. Л. Євмешкіною у тому, що «у будь-якій державі воєнна політика являє собою складну систему внутрішніх та зовнішніх заходів, які визначають сутність військово-політичних планів та практичних військово-силових дій» [9, с. 151]. *Об'єктом* воєнної політики зазвичай виступають воєнна могутність держави, її політична система, інші військово-економічні структури, сектор безпеки і оборони у цілому, військово-політичні блоки, відносини між різними соціальними силами з приводу використання військової сили тощо. *Суб'єктом* воєнної політики є державу у цілому чи певну політичну силу. *Цілі* воєнної політики безпосередньо залежать від соціальної сутності держави. Зокрема, ними можуть бути: а) запобігання виникненню воєнних конфліктів, чи, навпаки, їх ескалація; б) підготовка сил і засобів для реалізації воєнно-політичної доктрини, безпосередньо її реалізація; в) застосування воєнної сили для стримування агресора або для вирішення певних зовнішньополітичних інтересів. До *функцій* воєнної політики найчастіше відносять: а) світоглядну (формування розуміння необхідності силового убезпечення суспільного розвитку, запобігання викликам і загрозам національній безпеці збройними засобами); б) методологічну (обґрунтування оборонних завдань, доведення їх до виконавців); в) координаційну (забезпечення узгодження дій влади та сектору безпеки і оборони для досягнення відповідних цілей); г) організаційно-мобілізаційну (створення умов ефективного управління обороноздатністю держави); г) виховну (формування у військовослужбовців відданості загальносуспільним цінностям, необхідних морально-бойових якостей); д) прогностичну (передбачення перспектив розвитку військово-політичних процесів, прогнозування розвитку військової науки і практики, шляхів розвитку військового будівництва) [12, с. 28].

Основними документами, відповідно до яких реалізується воєнна політика України, є Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [13], Закон України «Про оборону України від 06 грудня 1991 року» [14], Стратегія національної безпеки України 14 вересня 2020 року [15], Стратегічний оборонний бюлетень України [16] та ін.

Закон України «Про оборону України» [14] визначає процес формування та реалізації воєнної політики одним із заходів підготовки держави до оборони, який здійснюється у мирний час. Однією з основних цілей воєнної політики України є запобігання виникненню воєнних конфлік-

тів, що досягається шляхом забезпечення боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань на рівні, достатньому для стримування потенційного агресора від застосування воєнної сили проти України [17]. Основним документом, згідно з яким якого здійснюється формування воєнної політики нашої держави, є введена в дію Указом Президента України № 392/2020 14 вересня 2020 року [15] Стратегія національної безпеки України, яка визначає пріоритетним напрямом зовнішньополітичної та внутрішньополітичної діяльності Української держави «посилення оборонних і безпекових спроможностей, зміцнення міжнародної підтримки України та ефективне використання міжнародної допомоги, а також збереження консолідованого міжнародного політичного, економічного та правового тиску на агресора». Згідно Стратегії, воєнна безпека України визнається однією із засадничих умов реалізації права українського народу на самовизначення, збереження держави Україна та забезпечення її сталого розвитку на основі найвищих цінностей демократії, верховенства права, свободи, гідності, безпеки і процвітання громадян усіх національностей [18]. Таким чином, у керівних документах, а також у концепціях зовнішньої політики та державного управління в Україні характер воєнної політики в Україні визначається як оборонний. Відповідно до Стратегії, метою воєнної політики України є формування завчасно підготовленої та всебічно забезпеченої всеохоплюючої оборони України на засадах стримування, стійкості та взаємодії, що має гарантувати воєнну безпеку нашої держави, її суверенітет і територіальну цілісність, сприяти інтеграції України в євроатлантичний безпековий простір та набуттю членства в НАТО, передбачати активну участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

Враховуючи обґрунтовані вище концептуальні засади функцій держави та воєнної політики, забезпечення всеохоплюючої оборони розглядаємо як основний напрям діяльності (функцію) держави Україна як у мирний, так і у воєнний час.

Відповідно до Закону України «Про оборону України» [14], оборона України – це система політичних, економічних, соціальних, воєнних, інформаційних та інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захисту у разі збройної агресії. В основу оборонної політики Української держави покладено принцип *всеохоплюючої* (усебічної, універсальної) оборони, що передбачає залучення всього потенціалу держави та суспільства, на всій території з використанням усіх наявних сил і засобів. Всеохоплюючий характер оборонної та безпекової політики України ґрунтується на засадах *стримування* (готовності сил оборони, національної економіки, населення та всієї держави до відсічі збройній агресії, нарощування спроможностей системи протиповітряної оборони, створення цілісної системи територіальної оборони, вжиття превентивних заходів щодо протидії воєнним загрозам, досягнення та підтримання спроможностей завдати противнику неприйнятних політичних, економічних, воєнних та інших втрат, з огляду на які він буде змушений відмовитися від ескалації або припинити збройну агресію проти України); *стійкості* (здатності системи управління державою, сил оборони, національної економіки, інфраструктури та суспільства швидко відновлюватися та адаптуватися до змін у безпековому середовищі й до тривалого протистояння в наданні відсічі і стримування збройної агресії проти України, підтриманням спроможностей до здійснення стратегічного розгортання, територіальної оборони України, руху опору, ведення операцій, налагодженням надійних каналів комунікації з населенням та підтриманням його життєдіяльності); *взаємодії* (координації заходів, що здійснюються в державі під час підготовки до збройного захисту та захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту проти України, під

час відбудовного періоду після закінчення воєнних дій, із заходами, що вживаються для підтримки України інституціями Європейського Союзу, Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та їхніми державами-членами, іншими державами та міжнародними організаціями).

Основними нормативно визначеними параметрами оборонної політики, як функції Української держави, є: *просторовість* – превентивні дії та стійкий опір агресору у всіх доменах ведення бойових дій (на суші, на морі та в повітрі, в кіберпросторі та в інформаційному просторі); *інклюзивність* – використання для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового духовного, культурного тощо); *багатогранність* – застосування всіх форм і способів збройної боротьби з агресором, зокрема асиметричних та інших дій для оборони України, з дотриманням принципів і норм міжнародного права.

Сучасні безпекові проблеми та виклики військово-політичного характеру вимагають принципово нових поглядів на зміст і основні напрями реалізації воєнної політики як функції Української держави. Набутий силами оборони України досвід протистояння збройній агресії російської федерації обумовлює необхідність нових підходів і механізмів реалізації воєнної та оборонної політики. Пріоритетами державної політики зазначеної сфері, на нашу думку, мають стати: а) розвиток інституційних спроможностей складових сил оборони та їх органів управління; б) нарощування військових та технічних спроможностей Збройних Сил України, територіальної оборони, інших складових сил оборони; в) модернізація і кількісне збільшення систем озброєння; г) пошук зовнішніх безпекових гарантій, розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами.

Висновки. Функції держави – це основні, обумовлені об'єктивними потребами суспільного розвитку та напо-

внені особливим змістом, напрямки її діяльності, які є засобами виконання внутрішніх і зовнішніх завдань держави, і які виражають та конкретизують сутність держави як складної соціальної системи.

Воєнна політика – це соціально важливий, предметно-галузевий та постійний (стабільний) окремий напрям діяльності держави, що має визначену мету та ціль і реалізується за допомогою певних форм та методів. Розробка та реалізація воєнної політики є однією із найважливіших функцій та напрямів діяльності держави. Статичний аспект воєнної політики об'єктивується у системі понять і категорій, пов'язаних із призначенням держави; динамічний аспект – у системі понять і категорій, пов'язаних із її функціонуванням (діяльністю).

Сучасна воєнна політика Української держави спрямована на захист національних інтересів та гарантування системи всеохоплюючої безпеки. Її змістом в умовах воєнного стану є відвернення реальних та потенційних загроз українській державності.

Воєнна політика в Україні носить оборонний характер, її метою є досягнення всеосяжної воєнної безпеки на основі принципів стримування, стійкості, взаємодії, залучення усього потенціалу держави та суспільства, на всій території України, з використанням усіх наявних сил і засобів. Нормативно визначеними засадами оборонної політики Української держави є: просторовість, інклюзивність, багатогранність.

Пріоритетами воєнної політики України в умовах протистояння збройній агресії російської федерації мають стати: розвиток інституційних спроможностей складових сил оборони; нарощування військових та технічних спроможностей Збройних Сил України; модернізація і кількісне збільшення систем озброєння; пошук зовнішніх безпекових гарантій; розвиток двосторонніх відносин зі стратегічними партнерами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кухтик С. В. Трансформація держави під впливом глобалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2015. 199 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків, 2006. 776 с.
3. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навчальний посібник. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
5. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 41–44.
6. Гайдю С. В. Політична функція держави в умовах воєнного стану: потрактування змісту у воєнних дослідженнях. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 1. Том 3. С. 5–13.
7. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / М. І. Грибан, В. Г. Кремень. К. : Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
8. Ситник Г. П. Організаційно-правові засади забезпечення воєнної безпеки України: курс лекцій. / Г. П. Ситник. К. : ТОВ «САК Лтд», 2023. 112 с.
9. Горник В. Г., Євмешкіна О. Л. Особливості формування та реалізації воєнної політики як складової оборонної політики України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 150–155.
10. Свешніков С. В., Бочарніков В. П. Воєнна політика: сутність і проблеми формування й реалізації. *Наука і оборона*. 2018. № 1. С. 23–28.
11. Дручек О. В., Зелений В. І. Воєнна безпека як основна мета реалізації воєнної політики держави: *Матеріали ювілейних наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова (до 100 річчя з дня народження)*. (17 листопада 2023 року, м. Київ, Національна академія внутрішніх справ). С. 63–67. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/28384>.
12. Глобальна та національна безпека: підручник / авт. кол. : В. І. Абрамов, Г. П. Ситник, В. Ф. Смолянук та ін. / за заг. ред. Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2018, № 31, ст. 241. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10. 04.2024 року).
14. Про оборону України: Закон України від 06. 12. 1991р. № 1932. домості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 9, ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 10. 04.2024 р.).
15. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року, введене в дію Указом Президента України від № 392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 10. 04. 2024 року).
16. Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Рішення Ради національної безпеки і оборони від 20 серпня 2021 року, введене в дію Указом Президента України від 17 вересня 2021 року № 473/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text> (дата звернення: 10. 04. 2024 року).
17. Семененко О., Таран О., Трегубенко С., Онофрійчук П., Пекуляк Р., Мотрунич І. Основні теоретичні аспекти забезпечення оборонної достатності держави з урахуванням стану розвитку її національної економіки. *Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2022. Vol. 12, No. 3. URL: <file:///D:/Users/Altimo/Downloads/455-Article%20Text-1361-1-10-20220709.pdf> (дата звернення: 10.04.2024 року).
18. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України. 2021. № 121. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 10.04.2024 року).